

В. Н. КУБАЛЬСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕЯКІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена порівняльному аналізу норм кримінального законодавства України та деяких зарубіжних держав у сфері відповідальності за деякі злочини проти правосуддя.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, фальсифікація доказів, недонесення про злочин.

Статья посвящена сравнительному анализу норм уголовного законодательства Украины и некоторых зарубежных государств в сфере ответственности за некоторые преступления против правосудия.

Ключевые слова: преступления против правосудия, фальсификация доказательств, недонесение о преступлении.

Article is devoted to the comparative analysis of norms of the criminal legislation of Ukraine and some foreign states in sphere of responsibility for some crimes against justice.

Key words: crimes against justice, falsification of proofs, non-information about a crime.

Виявити недоліки і переваги вітчизняного кримінального законодавства у сфері відповідальності за злочини проти правосуддя можливо лише звернувшись до кримінальних законів зарубіжних держав. Ураховуючи обсяг дослідження, порівняльному аналізу будуть піддані тільки деякі злочини проти правосуддя.

Дослідження кримінального законодавства зарубіжних держав показує, що більшість із них має спеціальні норми, які передбачають кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів. У ст. 336 Модельного Кримінального кодексу (далі – КК) СНД в ст. 336 йдеться про відповідальність за фальсифікацію доказів по цивільній справі особою, яка бере участь у справі, або її представником (ч. 1); за фальсифікацію доказів по кримінальній справі особою, яка здійснює дізнання, слідчим, прокурором чи захисником (ч. 2). Передбачена в ньому також відповідальність за фальсифікацію доказів по кримінальній справі про тяжкий чи особливо тяжкий злочин або яка привела з необережності до тяжких наслідків (ч. 3). Вивчення кримінального законодавства пострадянських держав показало, що більшість із них так чи інакше заповнили основні положення ст. 336 Модельного КК.

Зокрема в ст. 303 КК Росії передбачено два самостійних склади злочину: в ч. 1 мова йде про фальсифікацію доказів по цивільній справі, а в ч. 2 – по кримінальній. Сам термін «фальсифікація» (лат. falsificare – поддельвать) означає підроблення чогось, спотворення, підміну чогось справжнього неправдивим, уявним. Поняття «фальсифікація» не охоплює такий спосіб зміни сукупності фактичних даних, наявних у справі, як знищення чи вилучення доказів. Труднощі у встановленні істини можуть виникнути в результаті відмо-

ви компетентної посадової особи долучити дані, що мають значення для справи. Однак зазначені дії не є підміною, спотворенням чи підробленням доказів. У зв'язку з цим, на думку деяких російських дослідників, необхідно, щоб ст. 303 КК Росії передбачала відповідальність не лише за застосування тих способів спотворення чи приховування істини по справі, які охоплює термін «фальсифікація доказів», але і за використання з тією ж метою інших незаконних прийомів впливу на зміст і форму доказів, а також за умисне невжиття заходів із процесуального закріплення отриманих фактичних даних і незалучення до справи документів, які існують і мають доказове значення¹.

Цікавим є зміст ст. 289 «Фальсифікація доказів» КК Латвійської Республіки, диспозиція ч. 1 якої передбачає таке: «Створення завідомо неправдивих доказів чи приховування наявних доказів, вчинені суддею чи особою, що здійснює досудове розслідування...». У той же час термін «фальсифікація», виходячи з його етимологічного значення, не охоплює дії, пов'язані з приховуванням наявних доказів.

Дещо по-іншому сформульована ст. 310 КК Республіки Молдова. У ч. 1 цієї статті передбачена відповідальність за фальсифікацію доказів у цивільному чи кримінальному процесі особою, яка бере участь у справі, чи його представником. За ч. 2 відповідальність настає за перераховані в ч. 1 дії, вчинені посадовою особою. Суб'єктом злочину за ч. 3 є адвокат, який вчинив передбачені в ч. 1 дії при укладенні угоди про визнання вини.

У § 293 КК Республіки Австрія йдеться про відповідальність того, хто «виготовляє фальшивий доказ чи підробляє справжній, якщо він діє з наміром, що такий доказ буде використаний в судовому чи адміністративному процесі». КК ФРН в § 269 «Підробка даних, що мають доказове значення» передбачає відповідальність особи, яка з метою вчинення обману в правозастосовчій діяльності збирає чи змінює дані, що мають доказове значення, таким чином, що відбувається сприйняття підробних чи сфальсифікованих документів, або використовує у такий спосіб зібрані чи змінені дані.

У ст. 236 КК Республіки Польща вказано: «Хто приховує докази невинуватості особи, підозрюваної у вчиненні злочину...». У ст. 434-11 КК Французької Республіки зазначено: «Діяння, вчинене будь-якою особою, що знає про існування доказів невинуватості особи, тимчасово взятої під варту чи засудженої за злочин, чи яке знайшло свій вияв в умисному утриманні від негайної дачі про це показань судовим чи адміністративним органам влади... Однак від покарання звільняється той, хто надасть свої свідчення, хоч із запізненням, але за власною ініціативою». Цікавим є підхід іспанського законодавця, який у диспозиції ст. 460 КК вказав: «Якщо свідок, експерт чи перекладач, який, суттєво не грішачи проти істини, спотворить її недомовками, неточностями чи промовчить важливі дії чи дати, про які він знав...». У ст. 185 КК Королівства Таїланд передбачено відповідальність за псування, знищення, приховування, відчуження, втрату чи приведення в непридатність будь-якої власності чи документа, які зберігаються в суді для здійснення юридичних процесів. Знищення доказів присвячені певні статті кримінальних законів Республіки Сан-Маріно, Грузії, Республіки Корея, Держави Ізраїль, Японії, Королівства Данія

та багатьох інших зарубіжних держав.

Заслугує на увагу зміст диспозиції ст. 306 «Невидача доказів» та ст. 307 «Незаконні дії з матеріалами кримінальної справи» КК Латвійської Республіки. Зокрема, ст. 306 встановлено відповідальність за умисну неவிдачу предметів, документів та інших матеріалів, які можуть мати значення доказів у кримінальній справі, установі досудового розгляду чи суду, що витребували їх в особи, яка не є підозрюваною, обвинуваченою чи підсудною. У ст. 307 цього ж кодексу йдеться про відповідальність за викрадення, умисне знищення, пошкодження чи підроблення матеріалів кримінальної справи. Ст. 295 КК Республіки Австрія передбачає кримінальну відповідальність за знищення, пошкодження чи приховування засобу доказування, призначеного для використання в судовому чи адміністративному процесі.

У ст. 434-4 КК Французької Республіки встановлена кримінальна відповідальність за «діяння, вчинене з метою перешкоджання встановленню істини, що виявляється у:

1) зміні стану місць вчинення злочину чи проступку шляхом спотворення, фальсифікації чи стирання відбитків або слідів, шляхом підкидання, переміщення чи знищення будь-яких предметів;

2) знищенні, вилученні, приховуванні чи спотворенні будь-якого державного чи приватного документа або предмета, здатних полегшити розкриття злочину чи проступку, пошук доказів чи засудження винних...». Якщо вказані діяння вчиняє особа, покликана через свої обов'язки сприяти встановленню істини, покарання суттєво збільшується.

В іноземній юридичній літературі визнано дієвість зазначених норм, а також те, що вони забезпечують можливість точного визначення характеру вчиненого як фальсифікації доказів по справі і виключають необхідність кваліфікації цих дій за іншими статтями кримінального закону. У КК України відсутня спеціальна стаття, що передбачає кримінальну відповідальність за дії, пов'язані з фальсифікацією доказів, у зв'язку з чим виникає необхідність кваліфікації цих дій за іншими статтями. Зокрема, ч. 2 ст. 384 КК України встановлює відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем, поєднані зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту. Ч. 2 ст. 372 КК України передбачена відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності слідчим, прокурором чи іншою уповноваженою на те законом особою, поєднане з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією. У ч. 2 ст. 383 КК України йдеться про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, поєднане зі штучним створенням доказів обвинувачення. Таким чином, КК України містить спеціальні норми, що встановлюють відповідальність лише за певні дії, пов'язані з фальсифікацією доказів.

Кримінальне законодавство зарубіжних держав містить чимало цікавих положень, що не мають аналогів у КК України, але вимагають критичного

ставлення при запровадженні відповідних положень у вітчизняне законодавство. Зокрема, серед злочинів проти правосуддя в КК Росії це: неповага до суду (ст. 297); наклеп на суддю, присяжного засідателя, прокурора, слідчого, особу, яка провадить дізнання, судового пристава, судового виконавця (ст. 298) тощо. Кримінальне законодавство багатьох держав СНД, на відміну від України, містить спеціальні норми про відповідальність за образу судді та інших учасників судового розгляду. Також у ст. 198 КК Королівства Таїланд йдеться про кримінальну відповідальність за образу суду чи судді під час судового процесу чи винесення вироку по справі.

Модельний КК СНД у ст. 333 встановлює кримінальну відповідальність за неповагу до суду. Статті під назвою «Неповага до суду» передбачені кримінальними законами Республіки Вірменія, Росії, Литовської Республіки, Республіки Таджикистан, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Грузії, Азербайджанської Республіки, Республіки Корея, Держави Ізраїль та багатьох інших зарубіжних держав. У ст. 434-24 КК Французької Республіки детально виписана диспозиція статті, у якій встановлено відповідальність за неповагу до суду. До особливостей зазначеного кодексу в цій частині належить встановлення кримінальної відповідальності за публікацію до винесення кінцевого судового рішення по суті справи коментарів, спрямованих на те, щоб здійснити тиск із метою впливу на заяви свідків чи рішення слідчо-судових чи судових органів (ст. 434-16). Також у ст. 434-25 зазначеного КК передбачено відповідальність за дію, яка знайшла свій вияв у вчиненій публічно спробі підриву довіри шляхом будь-яких дій, слів, текстів чи зображень стосовно будь-якої дії чи рішення судових органів у таких умовах, що це здатне завдати шкоди судовій владі чи її незалежності.

У КК України 1960 р., що діяв до 1 вересня 2001 року, містилась ст. 187 «Недонесення про злочин», що передбачала кримінальну відповідальність за недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, перелік яких наводився. У чинному КК України кримінальна відповідальність за вчинення зазначених дій не встановлена. Недонесення про деякі злочини кримінально каране в більшості держав світу (зокрема, в Азербайджанській Республіці, Республіці Польща, Республіці Вірменія, Сполученому Королівстві Великої Британії і Північної Ірландії, ФРН, Грузії, Королівстві Данія, Республіці Казахстан, КНР, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Королівстві Нідерланди, Румунії, Республіці Словенія, США, Республіці Таджикистан, Туркменістані, Республіці Узбекистан, Фінляндській Республіці, Французькій Республіці, Республіці Хорватія, Королівстві Швеція, Естонській Республіці та ін.), крім Киргизької Республіки, Республіки Молдова, України та деяких інших держав. Кримінальна відповідальність у державах англо-американської правової системи, Угорській Республіці, Республіці Індія, КНР, Румунії за недонесення обмежується злочинами проти державної безпеки.

Певною особливістю вирізняється підхід, закріплений у ст. 434-3 КК Французької Республіки: «Діяння, вчинене будь-якою особою, що знає про злидні, погане поводження чи сексуальні посягання, спрямовані проти неповнолітньої особи, яка не досягла 15 років, або будь-якої особи, яка не здатна себе захис-

тити через свій вік, хворобу, каліцтво, фізичні чи психічні недоліки або стан вагітності, що знайшло свій вияв у неповідомленні про це судовим чи адміністративним органам влади, карається...».

Відсутня в КК України спеціальна норма, яка б передбачала відповідальність за незаконну відмову в порушенні кримінальної справи. У свою чергу в ст. 288 КК Республіки Болгарія зазначено: «Представник влади, який своєчасно не виконав своїх службових обов'язків з кримінального переслідування чи якимось іншим способом припинив кримінальне переслідування з метою звільнити особу, що вчинила злочин, від покарання, яке за законом загрожує їй...». У ст. 407 КК Іспанії вказано: «Посадова особа чи державний службовець, який не виконає своїх обов'язків з метою не чинити перешкод чи не здійснювати кримінальне переслідування за вчинення злочинів, передбачених...». Заслуговує на запозичення до кримінального законодавства України норма, вміщена в ст. 323 КК Киргизької Республіки, в якій йдеться про відповідальність за завідомо незаконну відмову в порушенні кримінальної справи, а також незаконне припинення провадження по кримінальній справі дізнавачем, слідчим, прокурором, що потягло за собою настання шкоди особі, суспільним чи громадським інтересам. У ст. 274 КК Аргентинської Республіки зазначено: «Державний службовець, який всупереч своїм службовим обов'язкам не здійснив дій з переслідування і покарання злочинців, карається ... , якщо не доведе, що причиною його бездіяльності була нездоланна перешкода».

Отже, враховуючи викладене та ґрунтуючись на пропозиціях деяких дослідників², пропонують доповнити КК України статтею, яка б передбачала відповідальність за завідомо незаконну відмову прокурора, слідчого чи іншої уповноваженої на те законом особи від кримінального переслідування чи його припинення.

Цілком очевидно, що злочин, вчинений суддею, призводить до більш серйозних негативних наслідків, ніж злочин, вчинений звичайною людиною. Ще гірше, коли суддя вчиняє злочин у зв'язку зі здійсненням професійної діяльності – відправлення правосуддя. Відповідно слід погодитися з Л. В. Лобановою в тому, що з метою підвищення рівня уважності і завбачливості суддів при винесенні судових актів було б доцільно враховувати досвід тих держав, кримінальні кодекси яких передбачають відповідальність за невибачальні судові помилки³. Так, згідно зі ст. 447 КК Королівства Іспанія, «суддя чи магістрат, який з грубої необережності чи невибачального незнання винесе явно незаконний вирок чи рішення, карається...». Якщо порівняти з конструкцією диспозиції ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» КК України, то можна відзначити, що суб'єктивна сторона складу злочину, встановлена в цій статті, передбачає вину лише у формі прямого умислу. Підхід законодавства Іспанії виглядає більш прийнятним у цьому випадку. У той же час слід вказати, що законодавство про кримінальну відповідальність багатьох європейських держав не містить окремої норми про відповідальність за постановлення суддею завідомо неправосудного рішення, а відносить такі дії до загальних різновидів службових (посадових) злочинів.

У ст. 463 КК Королівства Іспанія зазначено: «Той, хто викликаний в законній формі, не з'явиться без поважних причин в Суд чи в Трибунал в кримінальному процесі, де підсудний знаходиться в попередньому ув'язненні, провокуючи призупинення усного судочинства...». Ч. 2 ст. 463 цього кодексу встановлено: «Якщо винним в цьому злочині є адвокат, прокурор чи представник прокуратури під час виконання професійної діяльності чи своїх функцій...». У ст. 434-15-1 КК Французької Республіки встановлено відповідальність за неявку без поважних причин або причин, які виправдовують, до слідчого судді особи, яка була викликана для допиту як свідок. В Україні, наприклад, за подібні дії особу можуть притягнути до адміністративної відповідальності.

Заслугує на вивчення підхід, закріплений у ч. 2 ст. 291 КК Республіки Болгарія, згідно з яким передбачена відповідальність за неправильний висновок експерта, вчинений із необережності. В Україні встановлена кримінальна відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок, тобто передбачена лише умисна форма вини.

У ст. 354 КК Республіки Сан-Маріно вказано: «Адвокат, прокурор чи технічний експерт, які умисно сприяють протилежній стороні чи умисно визначають на шкоду своїм клієнтам втрату права, відсутність предмета спору чи права на згадування в судовому рішенні...». Такому ж покаранню підлягає адвокат, прокурор чи технічний експерт, які сприяють чи надають консультацію, допомогу посереднику, який представляє в цей момент протилежну сторону. Заслугує на увагу з точки зору можливого запозичення до кримінального законодавства України норма, вміщена в ч. 1 ст. 294 КК Турецької Республіки: «Якщо адвокат чи захисник, вступаючи в таємну змову з протилежною стороною чи діючи шляхом обману, завдає шкоди своєму підзахисному чи надає допомогу також протилежній стороні...». У ч. 2 зазначеної статті передбачено: «Якщо адвокат чи захисник, представляючи одну сторону по судовій справі, надалі відмовляється від неї і береться за захист чи надання допомоги іншій стороні по цій же справі...». У ст. 295 цього ж кодексу вказано: «Якщо адвокат чи захисник отримує від свого підзахисного гроші чи інше майно, обіцяючи з їхньою допомогою досягти сприятливого ставлення чи винагородити свідка, експерта, перекладача, прокурора чи суддю, який прийме рішення по справі...». Цікавою є конструкція диспозиції ст. 467 КК Королівства Іспанія, яка передбачає відповідальність за дії чи бездіяльність адвоката або прокурора на шкоду інтересам, які їм довірені, в т. ч. вчинені через грубу необережність. Необхідно зазначити, що вітчизняний кримінальний закон не виокремлює грубу необережність як різновид необережної форми вини.

КК Королівства Швеція встановлює відповідальність за втручання в судові справи шляхом вчинення дій, які супроводжуються нападком із застосуванням насильства чи погрозою застосування насильства стосовно того, хто подав скаргу, пред'явив позов, дав свідчення в суді чи іншим органом влади або інакше зробив заяву на слуханні справи, а також для того, щоб перешкодити особі зробити це (ст. 10 гл. 17).

У багатьох кримінальних кодексах зарубіжних держав містяться статті про відповідальність за завідомо неправдиві свідчення, висновок чи переклад, що доповнені примітками, згідно з якими особу звільняють від кримінальної

відповідальності, якщо в процесі досудового слідства чи судового розгляду, до винесення вироку чи рішення суду вона зробить заяву про неправдивість наданих нею показань, висновку чи неправильного перекладу. Подібну заохочувальну норму слід запровадити і в кримінальному законодавстві України.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що кримінальне законодавство деяких зарубіжних держав, порівняно з КК України, в багатьох випадках значно детальніше регламентує кримінальну відповідальність за певні злочини проти правосуддя за рахунок криміналізації більш різноманітних їхніх форм, що є перевагою в превентивному та правозастосовчому аспектах.

1. *Лобанова Л. В.* Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации. – Волгоград: Изд-во Волгоградского гос. ун-та, 1999. – С. 139. 2. *Галахова А. В.* Преступления против правосудия. Толкование уголовного закона. Комментарии статей УК РФ: Материалы судебной практики. Статистика. – М.: НОРМА, 2005. – С. 122. 3. *Лобанова Л. В.* Указ соч. – С. 136.